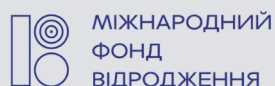

Кропивницький
2025-2026

ПЛАН ДІЙ

ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО РАННЬОГО ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАД ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Матеріал створено громадською організацією «Нова Дружківка» у межах проєкту «Код відновлення: молодіжний вимір Донеччини», який є частиною ініціативи «Імпульс», що реалізується за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Фонду Східна Європа і за фінансування Норвегії (Norad) та Швеції (Sida).

Імплементативні партнери проєкту: Управління сім'ї, молоді та масових заходів НПВ Донецької ОДА та Молодіжна рада при Донецькій ОДА.

Зміст матеріалу не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження», Фонду Східна Європа, Уряду Норвегії та Уряду Швеції.

Міжнародний фонд «Відродження» — одна з найбільших благодійних фондів в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав більше 20 тисяч проєктів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

 irf.ua fb.com/irf.ukraine

Фонд Східна Європа — благодійна неприбуткова організація. Фонд є одним із лідерів громадського сектору в Україні, який реалізував понад 100 програм різного масштабу, тривалості та складності. Між напрямків діяльності — розвиток демократії та громадянського суспільства, гуманітарне реагування та відновлення, впровадження електронного урядування та багато іншого. Місія Фонду — трансформувати Україну в державу, яка служить людям та їх захищає.

 eef.org.ua facebook.com/eef.org.ua

Інформер Norad (UKR) Норвезьке агентство з питань розвитку (Norad) — ключовий урядовий орган відповідальний за реалізацію міжнародної політики розвитку Норвегії. У тісній співпраці з глобальними партнерами Norad прагне до більш зеленого та справедливого світу, де поважаються права людини й ніхто не залишається осторонь. Виступаючи від імені Норвегії, Norad управляє грантами на довгостроковий розвиток і гуманітарну допомогу, а також надає експертні консультації Міністерству закордонних справ Норвегії та Міністерству клімату й навколишнього середовища. Завдяки знанням і співпраці Norad забезпечує реальний вплив норвезької допомоги на глобальний розвиток.

 norad.no facebook.com/Norad

Швеція інвестує державні ресурси в міжнародні зусилля з розвитку, спрямовані на покращення умов життя людей, які стикаються з бідністю та утисками в усьому світі. Швеція співпрацює з Україною з 1998 року, підтримуючи незалежні медіа, громадянське суспільство, захист довкілля та соціальні реформи. Сьогодні її довгострокова підтримка також включає відбудову інфраструктури та економічне відновлення, а також гуманітарну допомогу тим, хто постраждав від війни. Ця діяльність здійснюється за підтримки Швеції через Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida).

 sida.se facebook.com/SidaSverige

План дій розробляли: Сергій Пронкін, Роман Кисленко, Олександр Левченко, Олександр Батюков, Анастасія Кримова, Ярослав Утенко.

Верстка: Ганна Павленко.

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ EXECUTIVE SUMMARY	4
ВСТУП	7
01. ГОЛОС МОЛОДІ Результати фокус-групових досліджень	8
02. ГОЛОС ЕКСПЕРТІВ Результати глибинних інтерв'ю	20
03. АНАЛІЗ РОЗРИВІВ Порівняльна матриця позицій, сліпі плями та точки дотику	24
04. ЗАКОНОДАВЧА РАМКА УЧАСТІ МОЛОДІ Нормативно-правове забезпечення участі молоді у процесах прийняття рішень	27
05. СТРАТЕГІЧНА МАТРИЦЯ РІШЕНЬ Дорожня карта швидких та системних рішень	31
06. ПРАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ	37

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВА — військова адміністрація

ВПО — внутрішньо переміщена особа / внутрішньо переміщені особи

ГО — громадська організація

ЗВО — заклад вищої освіти

ІТ — інформаційні технології

МОН — Міністерство освіти і науки України

МТД — міжнародна технічна допомога

НПВ — національно-патріотичне виховання

ОДА — обласна державна адміністрація

ОМС — орган місцевого самоврядування / органи місцевого самоврядування

ППО — протиповітряна оборона

ПТСР — посттравматичний стресовий розлад

РФ — російська федерація

ТОТ — тимчасово окуповані території

SMM — маркетинг у соціальних мережах

РЕЗЮМЕ | EXECUTIVE SUMMARY

План дій для залучення молоді до раннього відновлення громад Донецької області

Контекст та мета

Відбудова інфраструктури позбавлена сенсу без повернення людей, готових повертатися, працювати, створювати спільноти й брати відповідальність за майбутнє регіону. Саме молодь ВПО є критичною групою для цього процесу, адже вона вже має досвід вимушеного переміщення, нові освітні й професійні зв'язки, інший горизонт очікувань і водночас зберігає емоційний, культурний та родинний зв'язок із Донеччиною.

План дій — це робочий інструмент, який допомагає молоді ВПО отримати реальний вплив на раннє відновлення громад Донеччини. Тут зібрані конкретні кроки та підходи, які допомагають перетворити виклики на рішення.

Методологія

Документ базується на порівнянні двох перспектив. Ми зіставили голос молоді, отриманий через фокус-групи, із голосом експертів та влади, зібраним під час глибинних інтерв'ю. Зіставлення цих позицій дозволило виявити системні розриви між очікуваннями цільової аудиторії та планами стейкхолдерів відновлення.

За сухою аналітикою ми побачили живий конфлікт бачень. Ось три головні інсайти про те, чому старі підходи більше не працюють і де саме ми втрачаємо зв'язок із молоддю.

Ключові висновки, або де ми втрачаємо молодь

Ключовий висновок дослідження полягає в тому, що молодь не відмовляється від Донеччини, але не готова повертатися в стару модель регіону. Її не переконує фізична

Action Plan for Engaging IDP Youth in Early Community Recovery in the Donetsk Region

Context and Purpose

Infrastructure reconstruction is meaningless without the return of people who are ready to come back, work, build communities, and take responsibility for the region's future. IDP youth represent a critical group in this process: they have already experienced forced displacement, formed new educational and professional networks, and carry a different horizon of expectations — while still maintaining an emotional, cultural, and family connection to the Donetsk region.

This Action Plan is a practical tool designed to help IDP youth gain real influence over the early recovery of Donetsk region communities. It brings together specific steps and approaches to help translate challenges into concrete solutions.

Methodology

The document is grounded in the comparison of two perspectives. We juxtaposed the voice of young people, gathered through focus groups, with the voice of experts and authorities, collected through in-depth interviews. Cross-referencing these positions revealed systemic gaps between the expectations of the target group and the plans of recovery stakeholders.

Behind the dry analytics, we uncovered a real conflict of visions. Here are three key insights into why the old approaches no longer work and exactly where we are losing touch with young people.

Key Findings: Where We Are Losing Young People

The central finding of the research is that young people have not given up on the Donetsk region but they are not ready to return to its old model. Physical reconstruction alone does not persuade

відбудова, якщо за нею не стоять безпека, гідність, спільнота, можливості впливу та нові сенси.

1. Молоді люди бачать себе переважно в ролях менеджерів, координаторів, комунікаторів, фахівців «м'якої сили». Водночас громади й експерти фіксують гострий дефіцит технічних і робітничих кадрів, але не пропонують молоді негайних стимулів.
2. Молодь вимагає нових сенсів і модернізації, відмовляючись повертатися в індустріальний «совок». Натомість консервативна частина експертів продовжує триматися за збереження індустріального коду. Якщо регіон не запропонує чесний і сучасний бренд, він програє конкуренцію за людський капітал іншим громадам і країнам.
3. Молодь ВПО говорить про недовіру, страх конфліктів, стигматизацію та світоглядні соціальні міни. Відновлення потребуватиме поєднання діалогу, правової визначеності, медіації, прозорих процедур і роботи з гідністю регіону.

Дворівнева стратегія рішень

Перший рівень — це швидкі рішення (0-6 місяців). Дії, які можна запускати вже зараз навіть в умовах невизначеності: картування навичок молоді ВПО; електронні форми намірів щодо можливого повернення; регулярні онлайн та офлайн-зустрічі молоді переміщених громад; короткі стажування у технічних, виробничих і комунальних сферах; комунікаційні кампанії про сучасні професії відбудови; тренінги з медіації, діалогу та ненасильницької комунікації; камерні терапевтичні й культурні події; створення молодіжних профілів громад; локальні ідеатони для мікропроектів.

Другий рівень — системні рішення (1-3 роки). Вони закладають інституційну основу для довгострокових змін: місцеві програми стимулювання

them unless it is accompanied by safety, dignity, community, meaningful agency, and a renewed sense of purpose.

1. Young people see themselves primarily in the roles of managers, coordinators, communicators, and soft-power professionals. At the same time, communities and experts identify an acute shortage of technical and trade workers — yet offer young people no immediate incentives to fill those roles.
2. Young people are demanding new meaning and modernization, and are unwilling to return to an industrial “Soviet-era” environment. Meanwhile, the conservative segment of the expert community continues to hold on to the industrial identity code. If the region fails to offer an honest and contemporary brand, it will lose the competition for human capital to other communities and countries.
3. IDP youth speak of distrust, fear of conflict, stigmatization, and worldview-level social landmines. Recovery will require a combination of dialogue, legal certainty, mediation, transparent procedures, and deliberate work to restore the region's dignity.

Two-Level Strategy

Level 1 Quick Wins (0-6 months)

Actions that can be launched immediately, even under conditions of uncertainty:

- Mapping the skills of IDP youth and intent regarding potential return
- Regular online and in-person meetings for IDP youth
- Short internships in technical, industrial, and municipal sectors
- Communication campaigns about contemporary professions in the reconstruction sector
- Trainings in mediation, dialogue, and non-violent communication
- Small-scale therapeutic and cultural events
- Creating youth community profiles
- Local ideathons for micro-projects

Level 2 Systemic Solutions (1-3 years)

Institutional foundations for long-term change:

- Local programs to incentivize technical

технічної освіти й зайнятості;
муніципальне транзитне житло для
фахівців відновлення; регіональні
резиденції ідентичності в приймаючих
громадах; просторове зонування
пам'яті й нового життя; місцеві фонди
підтримки молодіжних інновацій.

До практичного інструментарію Плану
також входять чек-лист готовності
громади до залучення молоді,
комунікаційні шаблони, приклади
розробки молодіжних проєктів.

Цей План дій — це запрошення до
відкритого партнерства для органів
влади, міжнародних донорів та
громадського сектору. Ми маємо
унікальне вікно можливостей для
синхронізації зусиль. Об'єднавши
ресурси, ми дамо молоді реальні
важелі впливу, щоб вони стали
повноправними архітекторами
відновлення Донеччини.

education and employment

- Municipal transitional housing for recovery specialists
- Regional identity residencies in host communities
- Spatial zoning of memory and new life
- Local funds to support youth innovation

The Plan's practical toolkit also includes a community readiness checklist for engaging youth, communication templates, and examples of youth project development.

This Action Plan is an invitation to open partnership for government and communities authorities, international donors, and the civil society sector. We have a unique window of opportunity to synchronize our efforts. By pooling resources, we will provide young people with real leverage to become full-fledged architects of the Donetsk region's recovery.

ВСТУП

Раннє відновлення Донеччини — це набагато більше, ніж нові дороги, відбудовані мости чи сучасні молодіжні центри. Найкраща і найсучасніша інфраструктура ризикує назавжди перетворитися на порожню декорацію, якщо туди не повернуться люди, а особливо молодь. Бо саме молоді люди наповнюють громади майбутнім, а отже ідеями, енергією, новими сенсами, підприємництвом, культурою, взаємною підтримкою та готовністю брати відповідальність.

Ми віримо, що справжнє відновлення починається не з проєктно-кошторисної документації, а з ключового питання «для кого ми відновлюємо Донеччину?» І якщо наша відповідь — для людей, тоді ці люди мають бути співтворцями рішень і власного майбутнього. Власне, так і виникла ідея створення Плану дій.

У процесі роботи ми зробили відкриття, яке, здається, важливіше за будь-яку статистику. Молодь із Донеччини гостро потребує не лише навчання чи працевлаштування, їм потрібен простір, де будуть «свої». Це той терапевтичний ефект, це можливість зняти невидимий психологічний тягар, розділити спільний біль і знову знайти відчуття дому, навіть перебуваючи в екзилі.

Цей План не написаний у вакуумі. Він є результатом живого, щирого, а часом і дуже складного діалогу. Ми провели фокус-групи з молоддю і почули їхні страхи та потреби. Поговорили з представниками місцевої влади та інституцій і побачили їхні реальні можливості та обмеження. Документ народився на перетині цих двох реальностей.

План дій побудований як практичний маршрут: від розуміння проблеми до конкретних рішень. Спочатку ми показуємо болючі розриви, які заважають молоді включатися в життя громад і бачити для себе майбутнє в Донеччині. Далі пропонуємо матрицю рішень, яка допомагає перейти від загальних намірів до конкретних кроків. І нарешті даємо практичний інструментарій: чек-листи, шаблони та підходи, які можна використовувати у роботі з молоддю вже зараз.

Ми створювали цей План для органів влади, донорів, громадського сектору, молодіжних працівників і самої молоді. Але передусім, для тих, хто не хоче чекати ідеального моменту для відновлення. Бо такого моменту може не бути. Є реальність, у якій потрібно діяти відповідально, чутливо й системно.

Команда ГО «Нова Дружківка»

01. ГОЛОС МОЛОДІ

Результати фокус-групових досліджень

РЕЗЮМЕ

Головні інсайти

Молодь Донеччини перейшла від романтичної риторики відбудови до жорсткого прагматизму. Вони не повернуться виключно класти цеглу у міста-привиди, а вимагають створення екосистеми безпеки, гідності та управлінської суб'єктності.

Повернення молодих батьків можливе лише у форматі гібридної реінтеграції (вахтового методу), оскільки дитиноцентричний якір змушує їх жертвувати власною ностальгією заради безпеки та стабільності дітей в евакуації.

Ключові цифри

70 учасників та учасниць (48 жінок, 22 чоловіки) віком від 14 до 35 років.

6 фокус-групових дискусій у 5 містах України: Київ, Дніпро, Кривий Ріг, Кропивницький, Полтава.

ТОП-3 бар'єрів

Дитиноцентричний якір. Інтеграція дітей у громадах перебування є головним чинником неповернення. Батьки не готові жертвувати комфортом та безпекою дитини заради власної ностальгії.

Загроза існування. Страх, що «вічного миру» не буде, а близькість до агресора та замінованість територій робить регіон непридатним для життя сім'єю.

Соціальний розкол. Глибока недовіра та страх конфліктів із тими, хто залишався в окупації («чужі серед своїх»), що створює небезпечне соціальне середовище.

МЕТОДОЛОГІЯ

Дослідження відбувалося у форматі фокус-групових дискусій. Польовий етап проведений у листопаді-грудні 2025 року.

Географія

Було проведено 6 фокус-групових дискусій у 5-ти містах: Кривий Ріг, Кропивницький, Київ, Дніпро та Полтава.

Вибірка дослідження склала 70 респондентів віком від 14 до 35 років. Гендерний розподіл: 48 жінок (69%) та 22 чоловіки (31%). Усі опитані є молоддю з громад Донецької області, що має досвід вимушеного переміщення. Понад 75% респондентів живуть в евакуації більше року, що свідчить про усталений рівень адаптації до нових умов.

Інструментарій

Для проведення фокус-груп використовувався гайд, який містив 2 основні змістовні блоки питань: «Готовність та мотивація молоді ВПО з Донеччини до участі в процесах відновлення» та «Готовність та мотивація молоді ВПО з Донеччини до повернення у рідні громади».

Обмеження

Дослідження проводилося у форматі очних дискусій, тому його результати не репрезентують думку молоді Донеччини, яка нині перебуває за кордоном або в інших регіонах України, не охоплених моніторингом. Також варто враховувати, що до вибірки увійшли особи, які фактично проживають за межами громад походження через війну, незалежно від наявності у них офіційно оформленої довідки ВПО на момент опитування.

01.1. ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Домінуючі патерни

У ході аналізу дискурсу чітко простежується трансформація сприйняття відновлення від романтизованої ідеї відбудови до жорсткого прагматизму, що базується на безпеці та економічній доцільності.

Безпека як фундамент. Це наріжний камінь усіх обговорень. Молодь категорично не розглядає відновлення як фізичний процес (будівництво) до повного припинення вогню та розмінування. Існує наскрізний страх мінної небезпеки, який диктує запит на специфічні навички (мінна безпека, домедична допомога). Для респондентів відновлення починається з демілітаризації простору, а не з інфраструктури.

Дилема «стіни чи люди» та економічний прагматизм. Учасники одностайно стверджують, що місто — це люди, а не будівлі. Однак романтика волонтерства розбивається об реальність «режиму виживання». Молодь готова інвестувати час безкоштовно лише короткий період (до півроку). Далі необхідна оплачувана робота. Є страх «мертвих міст», які відбудовані, але економічно неспроможні. Запит на суб'єктність. Молодь здебільше відкидає роль «робочих рук» (різноробів, будівельників). Їхнє бачення власної участі фіксується на менеджменті процесів та «м'якій силі».

Культурна ревіталізація та історична самооборона. Існує потужний запит на відновлення регіональної ідентичності, очищеної від радянських та російських наративів. Знання історії та культури сприймається не як просвітництво, а як «зброя» проти стереотипів (цитата «ми не кликали війну») та інструмент захисту власної гідності в комунікації з мешканцями інших регіонів.

Фактор часу. Ключове спостереження. У всіх групах звучить тривога, що чим довше триває війна, тим глибша інтеграція в нові громади і тим менша ймовірність повернення. Молодь усвідомлює, що вікно можливостей зачиняється.

Контраверсії та полярні думки

Спостерігається розкол між «ідеалістами» та «реалістами», а також конфлікт візій майбутнього.

Пріоритетність дій: стіни чи люди?

Позиція А (Прагматична). Спочатку фізична інфраструктура (житло, школи), інакше соціальні зв'язки неможливі. Без стін нікуди повертатися.

Позиція Б (Ціннісна). Спочатку мотивація та повернення ядра спільноти. Фізична відбудова безглузда без людей.

Світоглядний скепсис та оптимізм. Попри декларативну готовність повернутися, частина респондентів (особливо Кропивницький) висловлює радикальний сумнів у самому фізичному існуванні регіону в майбутньому. (Цитата «Про яке відновлення мова, якщо область закінчується?»).

Візія економіки регіону: індустріалізація чи модернізація.

Традиціоналісти бачать відновлення через запуск заводів та шахт як маркер довоєнного життя.

Модерністи (Київ, Полтава) прагнуть «зеленого відновлення», ІТ-кластерів та «європейського села», відмовляючись повертатися в індустріальний «совок».

Ментальна прірва. Гострий дискусійний момент щодо роботи з тими, хто залишився в окупації. Полтавська група бачить виклик у «ментальній деокупації» та реінтеграції людей з інфополя ворога, тоді як інші групи фокусуються виключно на потребах тих, хто виїхав.

Нетипові інсайти

Думки, які виходять за рамки стандартного дискурсу, але є критично важливими сигналами.

Феномен «Повторної ретравматизації» (Дніпро). Глибоке психологічне спостереження, що повернення додому може стати шоком, бо реальність (руїни) зруйнує ідеалізований образ дому в пам'яті. Відновлення може бути більш болючим за евакуацію.

Критичні проблеми з навколишнім середовищем (Дніпро). Усвідомлення того, що навіть за умови миру забруднення навколишнього середовища може зробити регіон непридатним для життя. Це глибше, ніж зруйновані будинки, — це про деградацію та руйнацію екосистеми.

Вимога повернення гідності (Полтава, Дніпро). Молодь вимагає від зацікавлених сторін зміни інформаційної політики щодо припинення навішування ярликів (стигматизації) регіону в публічному просторі. Їм потрібні історичні факти, щоб «мати аргументи в моменті» і відстояти себе від звинувачень у «сепаратизмі» чи «зросійщенні».

Заміна поколінь (Кропивницький). Інсайт про те, що відновлювати регіон буде вже не це покоління молоді. Нинішні 20-річні осядуть в містах евакуації, а повертатися доведеться тим, хто зараз є дітьми і не має емоційної прив'язки.

Цитати-маркери

«Тут перше питання — ситуація на фронті. Про яке відновлення ми можемо говорити, якщо у нас закінчується Донецька область?» (Група Кропивницький — про екзистенційну загрозу).

«Хочеться, знаєте, мати таке озброєння, коли треба ці стереотипи в моменті відстояти, а в тебе не ступор, а є аргументи... Що ми виключно російськомовні, але ніхто не копає глибоко, чому і яким чином був зросійщений наш регіон» (Група Полтава — про гідність).

«Приїхали спочатку всі на волонтерську, на позитиві... Це півроку, це рік. Максимум... А їсти хочеться завжди. У кожного сім'я, діти... батьки, і дідусі, і бабусі — усе на наші плечі» (Про економічний прагматизм).

«Може бути у дуже багатьох людей такий феномен, як повторна ретравматизація... Ми можемо будувати веселки, а життя трохи по-іншому» (Група Дніпро — про психологію повернення).

«Зрештою це буде, як колись, дике поле і просто покинута територія... Регіон старіє. Він просто вмирає. Тоді що там залишається? Пенсіонери» (Група Київ — образ майбутнього без молоді).

Аналітичний коментар та висновки

Аналізуючи дискурс між рядками, кристалізується портрет травмованого менеджера.

1. Зсув від робочих рук до мозкових центрів. Варто відмовитися від стереотипу про молодь, яка з лопатами розгрібає завали. Ця молодь бачить себе суб'єктами процесу: психологами, управлінцями, комунікаційниками. Вони хочуть працювати з людьми і травмами, а не з бетоном. Якщо їм запропонують лише фізичну працю — вони не повернуться.
2. Запит на гідність та дестигматизацію. Наскрізною лінією проходить образа на наратив «Донбас кликав війну». Будь-яка програма відновлення приречена на провал, якщо вона не включатиме потужний компонент реабілітації іміджу регіону та історичної правди. Молодь хоче відчувати гордість, а не провину за своє походження.
3. Прагматизація мрії. Візія майбутнього Донеччини дуалістична. З одного боку, це дерусифікований, європейський край, з іншого, це територія, де не стріляють і є конкурентна зарплата.

Для залучення цієї молоді потрібна стратегія не «відбудуємо завод», а «створимо простір безпеки та гідності, де ви зможете керувати змінами». Комунікація має будуватися навколо наративів «професійне управління», «психологічна стійкість», «захист правди», «право на реалізацію».

01.2. ЙМОВІРНІСТЬ ПОВЕРНЕННЯ, СОЦІАЛЬНІ ЯКОРІ ТА БАР'ЄРИ

Домінуючі патерни

Ми побачили драматичний розрив: молодь емоційно прагне додому, але раціонально розуміє, що зараз це неможливо. Формується нова модель поведінки — гібридне повернення.

Розрив «бажаю та можу». Це найбільш виражений кількісний патерн. За шкалою бажання повернутися показники сягають 8—10 балів (емоційна прив'язка, ностальгія). Проте при оцінці реальних можливостей (безпека, житло, інфраструктура) рейтинг падає до 0—4 балів. Потенціал повернення є високим ментально, але заблокованим інфраструктурно.

Дитиноцентризм як вирішальний фактор. Це найпотужніший соціальний якорі неповернення. Учасники з дітьми чітко артикують, що рішення приймає дитина. Якщо діти інтегрувалися в евакуації, мають друзів та доступ до більш якісної освіти/дозвілля, батьки відмовляються від повернення, жертвуючи власною ностальгією заради майбутнього дітей.

Модель вахтового методу та синдром гостя. Молодь винаходить гібридну стратегію. Вони не розглядають повернення як миттєвий переїзд назавжди. Натомість популярна ідея «вахтового методу», тобто приїжджати на проєкти, відвідувати батьків, працювати тижнями, але залишати сім'ї (і дітей) у безпечних регіонах. Повернення розглядається як своєрідний тест-драйв безпеки.

Пріоритет роботи над житлом. Ламається стереотип, що ВПО найперше потрібні стіни. Урбанізована молодь (Київ, Дніпро) готова жити в модульних містечках чи гуртожитках, якщо є високооплачувана робота. Без гарантованого доходу навіть відремонтована власна квартира не втримає молодь (цитата «за що купувати їжу?»). Є чіткий запит на фінансову подушку (підйомні виплати на 3—6 місяців адаптації).

Страх ідеологічних мін. Окрім фізичної небезпеки, молодь панічно боїться соціальної напруги. Страх перед тими, хто залишився в окупації (цитата «промиті мізки»), створює бар'єр недовіри. Рідна громада сприймається як потенційно чужа ментально.

Контраверсії та полярні думки

Спостерігається конфлікт етичних установок та життєвих стандартів.

Етичний вибір або «Жити на кістках», або «Історична справедливість».

Позиція А (Травма). Сприйняття рідного міста як суцільного цвинтаря. Психологічна неможливість відчувати радість життя на місцях масових трагедій (цитата «жити на кістках»).

Позиція Б (Реванш). Повернення як акт моральної перемоги над ворогом. (Цитата «Якщо ми не повернемося, ворог переміг»). Мотивація діяти всупереч.

Темп життя у мегаполісі та малому місті.

Урбанізована молодь відчуває страх дауншифтингу. Після життя в Дніпрі чи Києві повернення в депресивне містечко лякає нудьгою та відсутністю сервісу.

Інша група молоді орієнтована на відновлення своєї спільноти, де цінність — це соціальні зв'язки, а не ритм життя.

Старі та нові обличчя у владі. Частина респондентів готова прийняти будь-яку українську місцеву владу, аби була тиша. Інша частина висуває жорсткі вимоги щодо діджиталізації, прозорості та комунікації у соцмережах. Повернення до радянських методів управління в рідних громадах для них неприйнятне.

Нетипові інсайти

Глибокі індивідуальні рефлексії, що вказують на приховані ризики та можливості.

Повернення як терапія гідністю (Кропивницький). Унікальна мотивація позбутися стигми «ВПО»/«біженця», яка сприймається як тавро другосортності. Повернення додому сприймається як спосіб знову стати «хазяїном» на своїй землі, відновити соціальний статус.

Втрата міста пам'яті. Усвідомлення того, що повертатися нікуди, навіть якщо місто фізично відбудують. Місто дитинства існує лише в пам'яті. Нові квартали на місці руїн будуть емоційно чужими, що викликатиме відчуття відчуженості ще до переїзду.

Географія як вирок (Дніпро, Полтава). Страх повторення війни. Молодь не вірить у вічний мир і боїться «підписати свій рід» на постійне життя поруч з агресором. Географічна близькість до кордону з РФ стає довгостроковим демографічним фільтром.

Екологічний фаталізм. Раціональне усвідомлення, що регіон може стати непридатним для життя не через війну, а через екологічну катастрофу, що перекреслює будь-які емоційні пориви.

Асиметрія уваги. Молодь, яка проживає у менших містах (зокрема у Кропивницькому), гостро відчуває периферійність. Існує стійке переконання, що комунікація та підтримка від органів влади Донеччини фокусуються виключно на великих хабах (Дніпро, Київ), де концентрація ВПО вища. Це породжує у мешканців інших регіонів відчуття покинутості та непотрібності рідному регіону, що прискорює їхню асиміляцію в нових громадах.

Цитати-маркери

«Чи хочу я повернутися — 10, чи можу — 0». (Група Кропивницький — квінтесенція розриву бажань і реальності).

«Якщо дитина скаже, що я не хочу повертатися, тому що мені тут комфортно... то ми оберемо дитину. Так пріоритети розставлені». (Група Полтава — про пріоритет дитини).

«Зникне оцей ганебний статус ВПО. Як тавро. Ми хоч і гарні фахівці... але багато хто каже "понаїхали"». (Група Кропивницький/Кривий Ріг — про гідність).

«Повертатися на цвинтар я психологічно не хочу... Ми будемо там на кістках? Там дуже багато наших». (Група Кривий Ріг — про психологічний бар'єр).

«Якщо ти не повернешся, то це також буде своєрідна перемога ворога... Навіщо наші хлопці та дівчата так героїчно боролися... якщо ми туди не повернемось?» (Група Полтава — мотивація «всупереч»).

Аналітичний коментар та висновки

Аналіз блоку розкриває трагедію відкладеного життя та перехід до економіки безпеки.

1. **Рационалізація неповернення.** Молодь починає підсвідомо шукати раціональні аргументи (екологія, школа для дітей), щоб захистити свою психіку від болю втрати дому. Вони торгуються з собою, відкладаючи рішення на потім. Але фактор часу грає проти регіону: через 3-5 років тимчасове життя в евакуації стане остаточно постійним.
2. **Дитина як точка неповернення.** Демографічний прогноз песимістичний, якщо протягом найближчих років на Донеччині не буде безпечних умов для освіти та дозвілля, регіон назавжди втратить тих, хто мав би стати його новим фундаментом — молодих батьків.
3. **Економіка перемагає стіни.** Програма відновлення житла без програми зайнятості буде неефективною. Молодь чітко сигналізує, що створення спеціальних економічних зон та високих зарплат (коефіцієнти за ризик) буде ключовим фактором для готовності жити в вагончиках.
4. **Гібридна реінтеграція.** Держава має підтримати формат «життя на два міста». Багато хто не наважиться перевезти сім'ю відразу. Потрібні програми вахтових гуртожитків та зручна логістика, щоб молодь могла працювати на Донеччині, залишаючи сім'ї в безпеці.

Стратегія повернення має будуватися не на ностальгії (вона з часом згасає), а на конкурентних перевагах, серед яких надприбутки (економічна зона), надбезпека (ППО/розмінування) та терапія гідністю (повернення статусу господаря).

01.3. ПОТРЕБИ ТА ЗАПИТИ

Матриця проблем

Ключова проблема	Потреба молоді	Бар'єр, що заважає вирішенню
Загроза існування (Мертва земля, міни)	Гарантована фізична безпека для себе та дітей. Навички з виживання.	Відсутність довіри до «вічного миру» та географічна близькість до агресора (страх повторення через 5-10 років). Відсутність знань про поводження з вибухонебезпечними предметами.
Навішування ярликів (стигматизація) регіону (Ви самі винні)	Відновлення гідності та суб'єктності, навички аргументації позиції.	Брак фактологічних знань історії регіону для захисту своєї позиції, відчуття меншовартості через статус ВПО.
Економічна прірва (Волонтерством ситий не будеш)	Високий дохід тут і зараз (коефіцієнт за ризик) та доступ до грантів.	Брак стартового капіталу та знань з фандрейзингу. Невідповідність пропозицій на ринку праці запитам молоді.
Дитиноцентричний якір (Пріоритет дитини)	Інфраструктура майбутнього (школи, безпека, медицина) рівня великих обласних центрів.	Інтеграція дітей у громадах перебування. Батьки не пожертвують комфортом дитини заради ностальгії.
Соціальний розкол (Ідеологічні міни)	Безпечне соціальне середовище (спільнота однодумців) та довіра.	Страхи перед тими, хто жив в окупації, недовіра до сусідів та потенційні конфлікти з тими, хто пережив війну.

Мапа дефіциту навичок

Напрямок підготовки	Конкретні навички та запити	Мета опанування та мотивація
1. Безпека та виживання	1. Мінна безпека, ідентифікація вибухонебезпечних предметів. 2. Тактична медицина рівня вище базового, допомога дітям. 3. Протоколи дій та поведінка при обстрілах.	Базове виживання. Молодь не готова повертатися без чіткого розуміння, як фізично вижити та захистити свої родини.
2. Психологічна стійкість	1. Робота з травмою, перша психологічна допомога, робота з ПТСР. 2. Медіація конфліктів та ненасильницьке спілкування 3. Стресостійкість та техніки саморегуляції.	Зцілення громади. Молодь прагне бути не лише пацієнтами, а й лікарями. Медіація критично необхідна для діалогу з тими, хто пережив окупацію.
3. Менеджмент процесу відновлення	1. Грантрайтинг. 2. Проєктний менеджмент. 3. Антикорупційний моніторинг та аудит процесів. 4. Англійська мова для прямої комунікації з партнерами.	Суб'єктність та контроль. Бажання керувати ресурсами самостійно, впливати на процеси відбудови, а не бути сторонніми наглядачами чи бенефіціарами.
4. Ідентичність та комунікація	1. Заходи з популяризації локальної історії про українську Донеччину без міфів. 2. Ораторське мистецтво та навички ведення дебатів/аргументації. 3. Культурний менеджмент, створення та управління сучасними просторами.	Захист гідності. Знання сприймаються як запобіжник проти стереотипів та інструмент інформаційного захисту регіону.

01.4. ПОРТРЕТИ ТА ЙМОВІРНІ СЦЕНАРІЇ ПОВЕДІНКИ

На основі аналізу виділено 3 ключові архетипи поведінки.

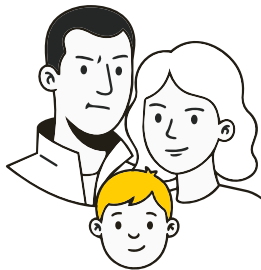

Менеджери змін (архітектори майбутнього)

Портрет. Молодь з високим рівнем суб'єктності. Вони не хочуть класти цеглу, вони хочуть впливати на процес або бути його менеджерами. Бачать себе аудиторами, грант-менеджерами, культурними діячами.

Мотивація: Амбіції, бажання впливу на процес відновлення, створення нової української Донеччини.

Умова повернення. Наявність повноважень або вплив на реалізацію проєктів відновлення.

Прагматичні вахтовики (туристи-відбудувники)

Портрет. Молоді сім'ї, які осіли в обласних центрах. Вони бояться перевозити дітей, але готові працювати на Донеччині заради високого доходу.

Мотивація. Гроші (вищі, ніж в евакуації) та почуття обов'язку перед малою батьківщиною, яке реалізується без ризику для сім'ї.

Умова повернення. Гібридний формат (життя на два міста), зручна логістика, службове житло/гуртожитки.

Втрачені реалісти (спостерігачі)

Портрет. Молодь, яка раціоналізувала відмову. Вони знайшли причини (екологія, «місто на кістках», кар'єра), щоб не повертатися. Для них Донеччина — це закритий гештальт або місце болю.

Мотивація. Відсутня. Вони можуть приїхати лише раз, щоб попрощатися з минулим.

Ключова характеристика. «Бажання — 10, Можливість — 0».

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Нова парадигма повернення

Запити молоді ВПО кардинально змінилися. Відбувся перехід від емоційно-патріотичної риторики до жорсткого життєвого прагматизму. Ми виділяємо 5 ключових тенденцій, які визначатимуть успіх або провал політики раннього відновлення Донеччини.

1. Зміна концепту «Від відбудови стін» до «Екосистеми безпеки». Молодь більше не сприймає відновлення виключно як фізичний процес реконструкції будівель. Ключовий бар'єр — не відсутність житла, а відсутність гарантій безпеки.

- Суть зміни: Будь-які інвестиції в інфраструктуру (парки, школи, дороги) будуть ігноруватися, доки не вирішено базове питання безпеки, зокрема розмінування та демілітаризація цивільного простору. Безпека стала безальтернативним фундаментом, а не однією з опцій.

2. Прагматизація мрії та гібридне повернення. Романтичний період завершено. Молодь чітко розділяє бажання (емоційний зв'язок) і можливість (раціональний вибір).

- Суть зміни: Формується модель «вахтового» або «гібридного» повернення. Економічно активна молодь готова приїжджати на відновлення, працювати в регіоні вахтами, але залишати родини (особливо дітей) у безпечних регіонах. Молодь готова жити в тимчасових умовах (модульні містечка), якщо регіон запропонує надприбутки або унікальні кар'єрні можливості, яких немає в евакуації.

3. Демографічний ультиматум та фактор часу. Найбільшим ризиком для регіону є не руйнування промисловості, а інтеграція дітей ВПО в нових громадах.

- Суть зміни: Благополуччя дітей стало головним якорем неповернення. Батьки жертвують власною ностальгією заради стабільності дітей. Вікно можливостей критично звужується. Якщо протягом найближчих років на Донеччині не буде створено безпечних умов для освіти та дозвілля, регіон безповоротно втратить продуктивну верству населення (молодих батьків).

4. Запит на нову суб'єктність: менеджери, а не будівельники. Відбудова регіону силами молоді як дешевої робочої сили неможлива. Учасники дослідження масово відкидають роль виконавців фізичної праці.

- Суть зміни: Молодь бачить себе інтелектуальним ресурсом відновлення: менеджерами, грантрайтерами, психологами, контролерами прозорості. Вони прагнуть керувати змінами, а не просто класти цеглу. Відмова визнати цю суб'єктність призведе до ігнорування програм зайнятості.

5. Соціальна напруга та пошук гідності. Повернення ускладнюється страхом внутрішнього конфлікту між тими, хто виїхав, і тими, хто залишився в окупації.

- Суть зміни: Мотивацією до повернення часто слугує не економіка, а потреба відновити почуття власної гідності, позбутися стигми «переселенця» та захистити історичну правду про регіон. Молодь потребує не лише робочих місць, а й інструментів для історичної самооборони та програм соціальної медіації.

02. ГОЛОС ЕКСПЕРТІВ

Результати глибинних інтерв'ю

РЕЗЮМЕ

Переважаючий настрій — прагматичний реалізм із нотами тривоги. Замість сліпого оптимізму («все відбудуємо швидко») експерти демонструють тверезий, іноді жорсткий погляд на реальність.

- Влада схильна до жорсткого прагматизму.
- Освітня — до стратегічного планування (зміна профілю навчання, нові сенси).
- Громадський сектор — до критики відсутності глибоких смислів та візії.

Головним страхом експертів є демографічна та ментальна криза. Вони визнають серйозні загрози: дефіцит кадрів для фізичної роботи, ідеологічний розрив між «тими, хто виїхав» і «тими, хто лишився», та відсутність ціннісної роботи з молоддю. Однак, попри скепсис, зберігається віра в потенціал молоді як єдиного можливого рушія змін.

Головний інсайт

Червоною ниткою через усе дослідження проходить думка, що фізична відбудова є неможливою без попередньої «відбудови людини». Стара модель життя зруйнована, а нова українська візія ще не сформована.

Ключові висновки

1. Молодь повернеться не через емоції чи голий патріотизм, а виключно за реальними можливостями (робота, житло, працюючі соціальні ліфти).
2. Людський потенціал не відновиться сам по собі. Громадам та державі доведеться інвестувати у розвиток нових навичок та підтримку психологічної стійкості молоді. Без цього регіон отримає відбудовані будинки, в яких нікому буде жити.
3. Без чесної комунікації про виклики та модернізацію економіки регіон ризикує остаточно втратити покоління через еміграцію або вкорінення в інших громадах.

МЕТОДОЛОГІЯ

Основа

В основі цього розділу — метод напівструктурованих глибинних інтерв'ю. Його вибір зумовлений необхідністю верифікації гіпотез, сформованих за результатами фокус-групових дискусій з молоддю, а також потребою в отриманні поглибленої експертної оцінки щодо механізмів повернення та реінтеграції молоді ВПО.

Стратегія формування вибірки

Щоб отримати об'єктивну вибірку, ми залучили 10 експертів, які представляють три ключові сектори впливу (триангуляція джерел): публічне управління, академічну сферу та громадянське суспільство.

Географічний та ситуаційний контекст

Дослідження охоплює дві специфічні групи експертного досвіду:

- Фахівці, які працюють над проблематикою Донеччини в умовах релокації (евакуації).
- Експерти, що здійснюють безпосередню діяльність у громадах, наближених до зони бойових дій (фронтирних громадах).

Інструментарій та процедура

Ми розробили гайд із п'яти тематичних блоків, щоб перевірити на практиці ключові гіпотези (ринок праці, демографічні сценарії, соціальна когезія, етика відновлення та економічне брендування).

Формат: онлайн-сесії.

Тривалість: 40-60 хвилин.

Період проведення: січень-лютий 2026 року.

Обробка та інтерпретація даних

Для аналізу отриманих матеріалів використано метод тематичного кодування. Процес обробки включав транскрибування та анонімізацію первинних даних, дедуктивне кодування (перевірка гіпотез), індуктивне виявлення нових інсайтів та фінальний синтез даних у зведений звіт.

Етичні стандарти та конфіденційність

Дослідження базується на принципах інформованої згоди та повної анонімності. Усі дані представлені у знеособленому вигляді; ідентифікація респондентів у звіті можлива лише за їхньою функціональною роллю, що забезпечує захист професійної репутації та

02.1. РЕЗУЛЬТАТИ

Верифікація гіпотез

Гіпотеза 1 Дисбаланс ринку праці: менеджери та лінійні робітники

Усі експерти погоджуються, що молодь (особливо вчорашні школярі) категорично уникає фізичної праці, прагнучи виключно до управління («менеджерити процеси») або гуманітарної сфери.

Гіпотеза 2 Реальність вахтового методу

Експерти констатують, що молодь, яка працюватиме вахтовим методом, відчуватиме критичну потребу в комплексі дозвілєвих послуг та наявності тимчасового житла без прив'язки до зруйнованого фонду.

Гіпотеза 3 Безпека повернення та «соціальні міни»

Більшість експертів прогнозує конфлікти різної інтенсивності. Проте частина респондентів (переважно з громад, що пережили коротку окупацію) вважає загрозу перебільшеною, аргументуючи це тим, що палкі прихильники «руського миру» вже виїхали, а ті, хто залишився, трималися за свої домівки, а не за ворожу ідеологію.

Гіпотеза 4 Етика розваг

Експерти погоджуються, що повна відмова від дозвілля неможлива. Формула успіху полягає у поступовому переході від терапевтичного спілкування до культурних подій, і лише згодом до повноцінного відновлення культурно-масового життя.

Гіпотеза 5 Новий бренд Донеччини

Думки експертів полярно розділилися. Консервативна частина наполягає на збереженні індустріального коду. Натомість інші пропонують повний ребрендинг, аргументуючи це тим, що відновлювати заводи у тому вигляді, якими вони були до повномасштабної війни, не відповідає інтересам молоді.

Конфлікт поглядів

Тут виділено ключові розбіжності, де відсутня єдина позиція або де фаховий погляд суперечить загальним очікуванням.

- 1. Стратегія відновлення в умовах невизначеності.** Експерти намагаються моделювати майбутній бренд та економіку регіону, однак ці візії стикаються з відсутністю базових вхідних даних. Існує розрив між бажанням планувати вже зараз і реальністю, де невідомі майбутні кордони безпечної території, масштаби екологічної катастрофи та терміни розмінування. Без розуміння глобальної безпекової географії будь-яка економічна модель залишається суто теоретичною.
- 2. Підходи до забезпечення житлом.** Домінуюча думка тяжіє до звичного соціального рішення — безкоштовної передачі житла в обмін на роботу. Проте фаховий погляд вказує на неефективність таких підходів. Головною проблемою залишається відсутність житла економ-класу та необхідність розвивати ринкові механізми стимулювання, наприклад молодіжну іпотеку.

ТОП-10 ЦИТАТ

Про ментальну прірву. «Відбудувати фізично навіть трошки буде простіше, ніж відбудувати мораль.»

Про ризики міграції. «Ринок праці низькокваліфікований завжди знайдеться, ким замінити... Приїдуть в Україні будівельні компанії та завезуть тисячу пакистанців і все.»

Про дисбаланс ринку праці. «Всі хочуть керувати, всі хочуть надавати якусь допомогу психологічно, а працювати так, щоб відбудовувати фізично, таких мало хто.»

Про психологію власності (Страх втрати). «В них буде ще травма дитяча, що колись вони це житло вже втратили, і набуття нового житла може означати, що колись ти його також втратиш.»

Про неминучість конфлікту. «Якщо людина за період війни не виїхала, залишалась там, значить її все влаштовувало... Я не знаю, як буде, я думаю, що буде жорсткий конфлікт.»

Про втрату виховної функції. «На жаль, ми зараз розігнали радянську школу з радянськими принципами, з цим виховним процесом, але замість цього адекватних форм не створили.»

Про бренд регіону. «Донеччина славилася своїми виробництвом вугілля, що у нас тут чорне золото, тому це не треба прибирати. Це наша фішка, наша ізіюминка.»

Про фіктивність молодіжних рад. «Молодіжні ради і молодіжні центри, вони загалом створювалися, бо просто їх сказали створити. Тому є певна така тенденція, що більшість створена тільки на папері.»

Про мотивацію повернення. «Вмовити мою маму, бабусю виїхати було набагато складніше, ніж вмовити виїхати мене. Тому я думаю, що з поверненням буде точно так само, і їм доведеться почути молодь, бо молоді буде більшість.»

Про кризу ідентичності. «Ми досі не знаємо, якого українця ми хочемо бачити у 15, 20, 25, 30, 35 років... ніхто мені відповідь не може дати, яку Україну ми будемо.»

03. АНАЛІЗ РОЗРИВІВ

МЕТОДОЛОГІЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Мета та сутність етапу

Цей розділ є синтезуючим етапом дослідження, метою якого є виявлення системних розривів між очікуванням молоді і тим, що планують місцева влада та експерти. Наша мета — вчасно побачити загрози, що здатні зірвати повернення молоді.

Бази даних для порівняння

Аналіз побудовано на зіставленні двох верифікованих масивів якісних даних:

- Вектор «Запит». Результати фокус-групових досліджень (голос, потреби та страхи молоді).
- Вектор «Пропозиція». Результати глибинних експертних інтерв'ю (плани, ресурси та обмеження системи).

Логіка порівняння

Ми протестували 5 ключових гіпотез, зіставивши погляди молоді та експертів на:

1. Ринок праці (дисбаланс між кар'єрними амбіціями молоді та кадровими потребами відбудови).
2. Демографічні сценарії (готовність до фізичного повернення).
3. Соціальну когезію (безпекові та ідеологічні бар'єри реінтеграції).
4. Етику відновлення (баланс між меморіалізацією трагедії та запитом на нормальне життя).
5. Економічний бренд (сприйняття майбутнього образу регіону).

Інструменти аналізу

Окрім фіксації розривів, застосовано інструмент пошуку сліпих плям, тем, які є критичними для однієї групи, але повністю ігноруються іншою, а також визначення точок дотику, що слугуватимуть фундаментом для першочергових дій.

03.1. МАТРИЦЯ РОЗРИВІВ (Порівняльна таблиця)

Гіпотеза/Тема	Що каже молодь	Що кажуть експерти	Тип розриву	Суть конфлікту
1. Дисбаланс ринку праці: менеджери та лінійні робітники	Молодь здебільшого відкидає роль робочих рук. Їхнє бачення фіксується на менеджменті процесів та м'якій силі.	Експерти визнають дисбаланс: молодь прагне до управління або гуманітарної сфери, є дефіцит фізичних робітників.	Помірний	Молодь уникає фізичної праці, тоді як експерти планують імпорт робочої сили та перекваліфікацію, але не комунікують як негайні стимули дуальну освіту та якісну профорієнтацію.
2. Вахтовий метод	Повернення можливе здебільшого у форматі гібридної реінтеграції (вахтового методу), оскільки дитиноцентричний якір змушує жертвувати ностальгією заради безпеки дітей.	Масове повернення родин із дітьми визнано неможливим, більшість експертів вважає вахтовий метод єдиною робочою моделлю.	Відсутній	Обидві сторони визнають, що сім'ї з дітьми не повернуться найближчим часом.
3. Безпека повернення та «соціальні міни»	Глибока недовіра та страх конфліктів із тими, хто залишався в окупації, недовіра до сусідів та потенційні конфлікти.	Прогноз конфліктів різної інтенсивності.	Помірний	Молодь відчуває світоглядну загрозу від місцевих «почекунів», тоді як експерти розділені в оцінці його масштабів і фокусуються на підготовці резерву кадрів для роботи в громадах.
4. Етика розваг	Конфлікт між правом на щастя та психологічною неможливістю жити на місцях трагедій («жити на кістках»).	Звичні розваги не на часі. Формула успіху у поступовому переході від терапевтичного спілкування до тихих культурних подій.	Помірний	Молодь акцентує на травмі та ретравматизації від повернення, тоді як експерти пропонують еволюційний підхід від меморіалізації до розваг, ігноруючи глибокий психологічний бар'єр.
5. Новий бренд Донеччини	Модерністи прагнуть «зеленого відновлення», ІТ-кластерів та європейського села, відмовляючись повертатися в індустріальний «совок».	Конфлікт візій: частина за збереження індустріального коду, інша за ребрендинг.	Критичний	Молодь вимагає нових сенсів без індустріального минулого, тоді як експерти розділені, консервативна частина яких наполягає на збереженні традиційного бренду, а ліберальна на недоцільності повного відновлення індустрії.

03.2. СЛІПІ ПЛЯМИ

1. Що важливого згадала молодь, але експерти це проігнорували?

Молодь акцентує увагу на екологічному фаталізмі та деградації екосистеми як бар'єрі для повернення. Експерти говорять про заміновані території, але майже не згадують екологічну катастрофу як фактор.

Молодь вимагає фактологічної зброї та відновлення гідності через дестигматизацію регіону та історичну освіту, щоб захищатися від звинувачень у сепаратизмі в інших регіонах. Експерти пропонують лікувати травму, але не дають інструментів для захисту гідності.

2. Що пропонують експерти, але це не бачить молодь?

Прогресивна частина експертів пропонує перехід до ринкових стимулів. Проте через відсутність єдиної державної стратегії інша частина експертів продовжує транслювати патерналістські обіцянки. Це створює шум, через що молодь ігнорує довгострокові інструменти, вимагаючи готовий ресурс, оскільки держава досі не запропонувала прозорих і працюючих інструментів економічної свободи. До того ж самі експерти дають суперечливі сигнали, підживлюючи застарілі очікування.

03.3. ТОЧКИ ДОТИКУ

1. **Легалізація вахтового методу.** Думки молоді та експертів повністю співпали у визнанні вахтового методу як ключової реалістичної моделі повернення на ранньому етапі, з акцентом на тимчасове житло (гуртожитки/модульні будинки) та економічні стимули (високі зарплати, коефіцієнти за ризик). Це готовий фундамент для стратегії «Життя на два міста».
2. **Пріоритет безпеки.** Обидві сторони підкреслюють пріоритет безпеки та психологічної підтримки. Жодна зі сторін не виявляє безрозсудного патріотизму, лише прагматичний розрахунок ризиків.
3. **Необхідність «м'яких навичок».** Молодь хоче вчити грантрайтинг та менеджмент, і експерти погоджуються, що треба готувати кадровий резерв управлінців. Спільне бачення суб'єктності молоді.
4. **Людиноцентричність.** Експерти наголошують, що стара модель життя зруйнована і треба інвестувати в людський капітал. Молодь вимагає гідності, де людина та її потреби є важливим чинником майбутньої відбудови.

04. ЗАКОНОДАВЧА РАМКА УЧАСТІ МОЛОДІ

Нормативно-правове забезпечення участі молоді у процесах прийняття рішень

Сучасне нормативно-правове забезпечення молодіжної політики, зокрема й участі молоді в процесах прийняття рішень на різних рівнях, від територіальних громад до загальнонаціонального рівня формувалось під впливом різноманітних процесів, таких як реформа децентралізації, європейська інтеграція, розвиток громадянського суспільства та вдосконалення інструментів громадської участі на законодавчому рівні. Можна констатувати, що під впливом зазначених процесів спостерігається трансформація традиційних підходів роботи з молоддю, зокрема перехід від сприйняття молоді як об'єкта молодіжної політики, для якого необхідно було проводити виховну роботу або організовувати дозвілля, до сприйняття молоді активним суб'єктом політики із чіткими законодавчими гарантіями можливості брати участь в процесах прийняття рішень.

Важливо, що такий підхід відповідає не лише внутрішній логіці демократизації та децентралізації, а й європейським стандартам участі молоді у місцевому та регіональному житті. Українське законодавство поступово інтегрує положення, які наближають молодіжну політику до стандартів Ради Європи, Європейського Союзу та ширших підходів до участі громадян у демократичному врядуванні.

Однак, ключова проблема чинної моделі полягає не у відсутності правових механізмів участі молоді, а у слабкому зв'язку між цими механізмами та реальним впливом молоді на рішення органів публічної влади.

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» як точка інституційного перелому

Ухвалення у 2021 році Закону України «Про основні засади молодіжної політики» стало ключовим етапом оновлення правового поля у молодіжній сфері. Важливість цього Закону полягає не лише в тому, що він систематизував напрями молодіжної політики, визначив суб'єктів, інструменти та механізми її реалізації. Його важливість полягає насамперед у тому, що він закріпив участь молоді як один із базових принципів державної молодіжної політики.

Відповідно до зазначеного Закону, молодь визначається не лише як група, для якої створюються умови самореалізації, розвитку потенціалу, освіти, зайнятості чи соціального становлення, а як активний учасник процесів формування та реалізації політики.

Так, відповідно до статей 5 та 6 Закону встановлено гарантії та механізми участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики та створення та функціонування молодіжних рад. Однак, тут необхідно зауважити, що зазначена законодавча рамка гарантує участь молоді лише щодо формування та реалізації молодіжної політики, яка є лише однією складовою державної політики. Відповідно такий підхід не створює гарантій участі молоді в процесах прийняття рішень у всіх інших сферах (крім молодіжної політики), які безпосередньо впливають на життя даної групи.

Також, слід окремо зазначити, що Закон визначає поняття молодіжної ради та визначає перелік функцій відповідних консультативно-дорадчих органів. Однак, ключовою проблемою тут є відсутність закріплення обов'язку створення молодіжних рад при Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади та органі місцевого самоврядування. Що фактично ставить в залежність факт створення молодіжної ради з бажанням відповідного органу публічної влади або посадових осіб.

Оскільки закон дозволяє, а не прямо зобов'язує створювати молодіжні ради, на практиці це призводить до нерівномірної практики їх утворення та ситуацій відсутності відповідних консультативно-дорадчих органів в окремих громадах.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»

Особливе значення для участі молоді має місцевий рівень. Саме в територіальній громаді молодь найшвидше може побачити практичний зв'язок між власною участю та конкретними рішеннями, такими як створенням молодіжного простору, підтримкою молодіжних ініціатив, розвитком спорту, культури, освіти, безпечних громадських просторів, волонтерських програм, шкільного або громадського бюджету, місцевих програм зайнятості, інтеграції ВПО та відновлення.

В даному контексті важливим є Закон України «Про народовладдя на рівні місцевого самоврядування», який набрав чинності в січні 2025 року. Даним Законом передбачена нова стаття в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» — «135. Участь молоді у місцевому самоврядуванні».

Найбільш важливим елементом цієї зміни є закріплення права жителів, яким виповнилося 14 років, ініціювати та брати участь у визначених формах участі в процесах прийняття рішень на рівні місцевого самоврядування, таких як місцеві ініціативи, громадські слухання, публічні консультації, консультативно-дорадчі органи при органах або посадових особах місцевого самоврядування, а також інших формах участі, що не суперечать закону.

Для територіальних громад це означає необхідність не лише формально створювати молодіжні ради, а й закріплювати у статутах і локальних положеннях процедури обов'язкового залучення молоді до консультацій, громадських слухань, бюджетного процесу, підготовки місцевих програм і моніторингу їх виконання.

Тут важливо зазначити, що новий підхід, закріплений в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» розширює розуміння участі молоді за межі повноліття та виборчих прав і змінює усталену практику за якою право на участь в процесах прийняття рішень, як правило мали жителі з 18 років. Молоді люди, які ще не мають права голосу на виборах, отримують можливість брати участь у місцевому врядуванні через інші демократичні механізми. Такий підхід відповідає логіці громадянської освіти та поступового включення молоді в процеси прийняття рішень.

Разом з тим, ця норма потребує якісного локального нормативного закріплення. Саме органи місцевого самоврядування мають визначати форми та порядок залучення молоді до вирішення питань місцевого значення. Тому реальний вплив цієї статті залежатиме від того, чи будуть відповідні положення деталізовані у статутах територіальних громад, регламентах рад, положеннях про молодіжні ради, порядках проведення громадських слухань, консультацій, місцевих ініціатив та інших інструментів участі. Без відповідних змін ризик полягає в тому, що право молоді на участь залишатиметься загальною декларацією.

В даному контексті важливо зазначити, що відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до органів місцевого самоврядування відносяться не лише органи територіальних громад, а й районні та обласні ради. Відповідно й гарантії участі молоді мають бути закріплені на всіх рівнях місцевого самоврядування, а не лише на рівні територіальних громад.

Якщо участь молоді буде закріплюватися лише на рівні територіальних громад, то регіональний рівень молодіжної участі залишатиметься слабким. Це особливо проблемно, оскільки саме обласні ради та обласні військові адміністрації часто впливають на регіональні програми, розподіл ресурсів і координацію політики щодо молоді.

Державна цільова соціальна програма «Молодь України: покоління стійкості — 2030»

Кабінет Міністрів України 2 січня 2026 року Постановою № 20 затвердив відповідну державну цільову програму, метою якої є розвиток молоді як повноцінних співтворців українського суспільства та його майбутнього.

Дана Програма важлива зокрема й в контексті подальшої інституціоналізації участі молоді. Її значення полягає в тому, що участь молоді вперше настільки чітко винесена на рівень окремого програмного завдання, пов'язана з конкретними заходами, показниками, виконавцями та очікуваними результатами.

Програма прямо продовжує логіку переходу від сприйняття молоді як об'єкта державної політики до розуміння молоді як партнера у процесах ухвалення рішень. Це важливо, оскільки сама проблема участі формулюється не лише через недостатню активність молоді, а через обмежену спроможність молодих людей впливати на рішення, які стосуються їхнього життя та майбутнього. Тобто документ визнає що молодіжна політика не може бути ефективною, якщо молодь лише залучають до заходів, але не дають їй реальних каналів впливу.

Ключовим в даному контексті є перше завдання Програми «Розширення участі молоді в суспільному житті та зміцнення соціальної згуртованості». Саме воно найбільш прямо стосується участі молоді. У межах цього завдання передбачено розширення доступу молоді до формування, реалізації та моніторингу молодіжної політики на всіх рівнях, створення нових можливостей і зменшення бар'єрів для участі молоді в суспільному житті, залучення молоді до громадської, волонтерської діяльності, молодіжних рад, органів учнівського і студентського самоврядування, молодіжних і дитячих громадських організацій та інших суб'єктів молодіжної роботи.

Разом із тим, у Програмі зберігається певна методологічна суперечність. З одного боку, вона декларує участь молоді у формуванні та моніторингу політики. З іншого, основні показники виконання переважно вимірюють кількість молодих людей, залучених до заходів. Такий підхід дозволяє оцінити охоплення, але не дозволяє зрозуміти, чи мала молодь реальний вплив на рішення органів влади.

Слід зазначити, що кількість учасників заходів не є тотожною якості участі. Можна залучити значну кількість молодих людей до форумів, тренінгів, волонтерських активностей або консультацій, але це не означатиме, що їхні пропозиції були враховані в місцевих програмах, бюджетах, стратегіях розвитку громад або рішеннях органів влади. Участь без впливу залишається лише формою присутності.

Тому для оцінки ефективності Програми варто було б використовувати не лише кількісні, а й якісні показники участі. Наприклад, кількість пропозицій молодіжних рад, розглянутих органами влади; частка пропозицій молоді, врахованих у місцевих або державних програмах; кількість рішень, щодо яких проводилися консультації з молоддю; наявність публічної відповіді органу влади на рекомендації молодіжної ради; залучення молоді до бюджетного процесу; участь молоді у моніторингу виконання програм.

Окремої уваги потребує участь молоді у відновленні України. Програма передбачає залучення молоді до відновлення, зокрема через Національну програму «ВідНОВА». Це важливий напрям, але його також потрібно розглядати крізь призму впливу, а не лише залучення. Молодь не повинна бути лише ресурсом для волонтерської чи проєктної роботи у відновленні. Вона має бути учасником планування відновлення громад, визначення локальних пріоритетів, обговорення рішень щодо молодіжної інфраструктури, громадських просторів, освіти, зайнятості, інтеграції ВПО та повернення молоді до громад.

Інакше участь у відновленні може бути зведена до виконання вже ухвалених рішень. Для реальної участі важливо, щоб молоді люди були включені саме на етапі формування цих рішень. Це особливо актуально для територіальних громад, оскільки саме на місцевому рівні питання відновлення мають найбільш конкретний вимір.

Паперові гарантії виглядають переконливо, але на рівні громад вони часто розбиваються об місцеву бюрократію. Ми виділили п'ять головних пасток, які перетворюють хороші закони на порожні декларації.

Основні проблеми чинної моделі

Попри значний прогрес, чинна модель законодавчого забезпечення участі молоді має низку проблем.

Перша проблема полягає у фрагментарності регулювання. Механізми участі молоді розподілені між базовим законом про молодіжну політику, законодавством про місцеве самоврядування, підзаконними актами Кабінету Міністрів, наказами міністерств, типовими положеннями, стратегіями та програмами. Це створює широку нормативну базу, але водночас ускладнює її практичне застосування на місцевому рівні.

Друга проблема — це залежність від локальної імплементації. Закон може гарантувати право молоді на участь, але реальна якість цього права залежить від того, чи деталізовані відповідні процедури у статутах громад, регламентах рад та відповідних положеннях.

Третя проблема — консультативність без достатньої зобов'язальності. Молодіжні ради, радники та інші дорадчі механізми можуть формувати пропозиції, але не завжди мають достатні гарантії того, що ці пропозиції будуть не лише формально розглянуті, а й змістовно оцінені органом публічної влади.

Четверта проблема полягає у ризику «івентизації» молодіжної політики. Молодіжні ради, центри та простори можуть фактично зводитися до організації заходів, тоді як їхній потенціал полягає у формуванні політики, консультаціях, громадянській освіті, адвокації, моніторингу та участі у прийнятті рішень.

І п'ята проблема — це слабкий зв'язок між участю та бюджетним процесом. Реальний вплив на політику часто визначається не кількістю консультацій, а тим, чи впливають пропозиції молоді на розподіл ресурсів, місцеві програми, бюджетні пріоритети та інфраструктурні рішення.

Висновок

Законодавче забезпечення участі молоді в Україні перебуває на етапі переходу від нормативного закріплення до практичної інституціоналізації. За останні роки було створено достатньо широку правову рамку, яка визнає молодь суб'єктом політики, закріплює принципи участі, створює інститути молодіжних рад, Національної ради з питань молоді, радників з питань молоді, молодіжних центрів, молодіжних просторів, молодіжного працівника, Українського молодіжного фонду та інших інструментів.

Однак сама наявність цих інструментів ще не гарантує реального впливу молоді на рішення. Основний виклик наступного етапу полягає в тому, щоб перейти від створення інституцій до забезпечення їхньої дієвості. Молодіжна участь має вимірюватися не кількістю створених рад, проведених заходів або ухвалених програм, а тим, наскільки молодь реально впливає на зміст політик, місцеві рішення, бюджетні пріоритети, стратегії розвитку та програми відновлення.

Для цього необхідно посилити процедурну сторону участі, а саме визначити обов'язкові випадки консультацій із молоддю, закріпити обов'язок органів публічної влади реагувати на пропозиції молодіжних рад, інтегрувати молодіжну участь у бюджетний процес, забезпечити інклюзивність механізмів участі, розвивати цифрові та гібридні формати, а також закріплювати спеціальні положення про участь молоді у статутах територіальних громад.

У цьому сенсі молодіжна політика має бути не лише політикою підтримки молоді, а й політикою демократичного включення. Її кінцева мета це не просто створити можливості для розвитку молоді, а забезпечити її реальну спроможність впливати на рішення, які визначають майбутнє громади, регіону та держави.

05. СТРАТЕГІЧНА МАТРИЦЯ РІШЕНЬ

Цей розділ перетворює виявлені під час дослідження виклики на конкретний план дій. Матриця рішень пропонує покроковий набір інструментів, розділений на тактичні та стратегічні етапи, що дозволить ефективно залучати молодь до процесів раннього відновлення громад Донецчини.

Напрямок 1 Ринок праці та людський капітал

Складова	Зміст рішення
Проблема	Молодь ідентифікує себе виключно з роллю менеджерів та агентів «м'якої сили», категорично відкидаючи фізичну працю. Експерти фіксують критичний дефіцит кваліфікованих робітників і планують імпорт робочої сили, однак не транслюють молоді жодних конкретних стимулів ані через дуальну освіту, ані через якісну профорієнтацію. Розрив посилюється відсутністю єдиної державної комунікаційної стратегії. Прогресивна частина експертів пропонує ринкові стимули, патерналістська — обіцянки, що взаємно нейтралізують один одного і породжують «шум».
Стратегічна ціль	Змінити сприйняття фізичної праці з безнадійної на прибуткову та високотехнологічну, досягнувши балансу між управлінськими амбіціями молоді та реальними потребами відбудови.
Швидке рішення (0-6 місяців)	1. Провести просте картування навичок (анкетування) серед молоді переміщеної громади, зібрати реєстр фактичних компетенцій, освіти, мовних знань і кар'єрних очікувань тощо. Це дозволить громаді перейти від здогадок до рішень, заснованих на даних. На виході релевантні дані, що стають інструментом переговорів із потенційними роботодавцями та донорами. 2. Організувати щомісячні дружні зустрічі для молоді онлайн та/або офлайн: підприємці, вчителі, технічні фахівці з числа переміщених осіб. Крім поширення реальних знань та досвіду заходи формують мережу переміщеної молоді з конкретної громади. 3. Короткострокові стажування у виробничих, інженерних та технічних підрозділах комунальних підприємств і бізнесу громади чи партнерів програми «Пліч-о-пліч» з компонентом проєктного супроводу, що дозволяє молоді з управлінськими амбіціями реалізувати їх саме в технічній сфері. 4. Запустити комунікаційну кампанію — серію коротких відеоісторій (Reels/YouTube Shorts) про молодих кваліфікованих фахівців технічних галузей з акцентом на заробітній платі, сучасних технологіях та міжнародних сертифікатах. Паралельно організувати 3-5 виїзних екскурсій для молоді на модернізовані промислові об'єкти у відносно безпечних районах із живими зустрічами з успішними молодими фахівцями.

Складова	Зміст рішення
Системне рішення (1-3 роки)	1. Молодіжна рада наприкінці каденції готує звіт про реальні потреби ринку праці та подає пропозиції до місцевого бюджету для фінансування програм зайнятості. 2. Створення місцевої програми стимулювання. ОМС оплачує або співфінансує навчання молоді за інженерно-технічними та архітектурними спеціальностями (урбаністика, будівництво, енергетика, логістика) з паралельним опануванням інструментів проєктного менеджменту. Після випуску укладається контракт на роботу в комунальних підприємствах або агенціях розвитку громади, де молоді фахівці залучаються до кураторства та управління реальними локальними проєктами відновлення. 3. Розробити та представити до впровадження пілотну модель регіональної програми дуальної освіти (1-2 спеціальності, 1-2 заклади) з цільовими стипендіями та гарантованим контрактом, як основу для подальшого масштабування за участі МОН і ЗВО. 4. Впровадити програму швидкої перекваліфікації з фокусом на вікову групу 25-35 років (ваучерна підтримка на здобуття другої/технічної освіти).

Відповідальні	ОДА (координатор), Міністерство освіти і науки та ЗВО (стандарти дуальної освіти), ОМС (локальна реалізація), бізнес-асоціації роботодавців, програми МТД (фінансування), молодіжні ради (комунікація).
---------------	---

Напрямок 2 Демографія (Вахтовий метод)

Складова	Зміст рішення
Проблема	Масове повернення родин із дітьми неможливе найближчим часом через пріоритет безпеки, а час створює додаткові перешкоди повернення (асиміляція, набуття нової регіональної ідентичності) молоді та молодим родинам І молодь, і експерти незалежно один від одного визнали вахтовий метод єдиною реалістичною моделлю повернення на ранньому етапі. Його проблема полягає в тому, що він існує як неформальна, юридично невизначена та інфраструктурно непідкріплена практика. Немає правового статусу, немає системи пільг, немає достатньої кількості гідного тимчасового житла, а отже, немає масштабування.
Стратегічна ціль	Закласти правові, інфраструктурні та комунікаційні передумови для інституціоналізації вахтового методу як моделі «Життя на два міста», офіційно представивши концепцію статусу «Резидент відновлення» профільним органам та запустивши перші пілотні елементи на рівні громади.

Складова	Зміст рішення
Швидке рішення (0-6 місяців)	1. Запустити електронну форму намірів для членів громади в евакуації, які готові розглядати тимчасове або вахтове повернення. Збирати мінімум даних: фах, наявність дітей, очікуваний часовий горизонт, умови, за яких готові повернутися. Це дає ОМС реальну картину потенціалу повернення за позитивних об'єктивних передумов.
Системне рішення (1-3 роки)	1. Розробити і публічно презентувати концепцію статусу «Резидент відновлення», як пакет переваг для тих, хто офіційно живе і працює на два міста з описом умов проживання (модульне житло / гуртожиток готельного типу), зарплатних коефіцієнтів за ризик, логістичних субсидій на повернення до родини у вихідні. 2. Впровадити цифрові інструменти (або адаптувати діючі), які дозволять переміщеним жителям постійно і дистанційно впливати на рішення своїх громад. 3. Створити мережу регіональних резиденцій ідентичності (осередків збереження соціокультурного коду Донеччини) у приймаючих громадах на базах існуючих хабів підтримки ВПО як їхній окремий напрямок роботи. Закріпити за цими резиденціями статус офіційних представництв молодіжної спільноти регіону в евакуації. 4. Забезпечити фінансування програм, спрямованих на вивчення локальної історії, популяризацію культурних символів та подолання стигматизації регіону. 5. Включення «Муніципального транзитного житла» до місцевого Плану відновлення. Виділення земельних ділянок або комунальних приміщень під майбутні модульні містечка/гуртожитки готельного типу саме для фахівців, що працюють вахтовим методом, та закладання цих об'єктів у публічні інвестиційні проєкти громади вже зараз.
Відповідальні	Міністерство у справах громад, територій та внутрішньо переміщених осіб України, ОДА (координація), ОМС (локальна координація), міжнародні донори (фінансування), молодіжні ради (комунікація).

Напрямок 3 Безпека та соціальна згуртованість

Складова	Зміст рішення
Проблема	Молодь відчуває світоглядну загрозу від тих, хто залишався в окупації («почекуни»), і нездатна уявити мирне співіснування з ними. Водночас експерти розділені в оцінці масштабів конфліктів. Пряма комунікація з молоддю, що залишилася на тимчасово окупованих територіях, наразі неможлива та небезпечна для них через контроль окупаційної адміністрації, тому підготовка до майбутнього діалогу можлива асинхронно, через розвиток відповідних компетенцій у молоді ВПО.
Стратегічна ціль	Створити дворівневу систему соціальної безпеки: • горизонтальна—розвитоккультуридіалогутаненасильницького спілкуваннясередмолоді ВПОчерезінструменти неформальної освіти, що допомагає молоді ВПО здобути навички фасилітації, щоб вони були готові до майбутнього складного діалогу з тими, хто залишався на ТОТ (щойно це стане безпечно); • вертикальна—регулярне функціонування мережі регіональних резиденцій ідентичності та розробка прозорих протоколів перевірки.
Швидке рішення (0-6 місяців)	1. Відібрати або розробити відповідні інструменти неформальної освіти (інтеграційні настільні ігри, методики картування конфліктів тощо) та провести серію тренінгів для молодіжних працівників з їхньої фасилітації у приймаючих громадах.
Системне рішення (1-3 роки)	1. Розробити організаційну модель та запустити пілотний Регіональний центр медіації на базі одного з діючих хабів підтримки ВПО. Пілот передбачає підготовку першої когорти молодих медіаторів та тестування надання послуг із вирішення локальних конфліктів. У разі успіху пілота подальше його масштабування на інші приймаючі громади за підтримки державних та/або донорських програм. 2. За позитивних об'єктивних передумов запровадити як постійну практику щорічне анонімне опитування молоді громади щодо рівня соціальної згуртованості та громадської безпеки. 3. Розробити та публічно прокомунікувати створення прозорих протоколів перевірки для допуску до роботи в місцевому самоврядуванні та освіті, як інструменту вертикальної безпеки та зняття недовіри.

Напрямок 4 Етика відновлення

Складова	Зміст рішення
Проблема	Молодь переживає глибокий внутрішній конфлікт між правом на нормальне життя та психологічною неможливістю «веселитися на кістках». Експерти пропонують еволюційний перехід від меморіалізації, ігноруючи ризик ретравматизації молоді.
Стратегічна ціль	Відновити права на активне культурно-масове дозвілля молоді без ризику суспільного та особистісного осуду. Поступово розширити простір легітимного дозвілля молоді від камерних і терапевтичних форматів до повноцінного культурно-масового життя без ризику суспільного та особистісного осуду.
Швидке рішення (0-6 місяців)	1. Організація терапевтичних заходів, камерних івентів та розвиткових тренінгів на базі комунальних та громадських центрів.
Системне рішення (1-3 роки)	1. Чітке просторове зонування територій. Необхідно відділити сакральні зони з суворими етичними обмеженнями від зон нового життя. Закріплення на рівні містобудівної документації меморіальних зон та зон соціальної активності/рекреації. Молодь має бути обов'язково залучена до партисипативного планування цих просторів. 2. Залучити молодь до кураторства процесу меморіалізації (збір історій, проектування сакральних зон). Виконання цієї суспільно важливої ролі легітимізує їхнє право на створення паралельних зон нового життя (активного дозвілля) та знімає тягар провини за дозвілля.
Відповідальні	ОДА та ОМС (координація), урбаністи (просторові рішення), громадський сектор і митці-активісти (організація подій), програми МТД (грантова підтримка культурних подій), молодіжні ради (верифікація формату подій очима цільової аудиторії).

Напрямок 5 Бренд регіону

Складова	Зміст рішення
Проблема	Молодь вимагає нових сенсів, зеленого відновлення та відмовляється від індустріального минулого. Водночас експертна спільнота розколота, консервативна частина обстоює збереження індустріального коду, прогресивна — визнає його нежиттєздатність, але не пропонує консолідованої альтернативи.
Стратегічна ціль	Сформулювати новий, чесний і заснований на молодіжній суб'єктності бренд Донеччини, що пропонує реальні ролі в процесах, які відбуваються тут і зараз. Бренд будується на конкретних можливостях для конкретних людей.

Складова	Зміст рішення
Швидке рішення (0-6 місяців)	1. Створення «Молодіжних профілів громад» із чесним описом викликів та пропозицією конкретних кар'єрних траєкторій. 2. Організація локального ідеатону під егідою ОДА та ОМС, де молодіжні команди розробляють драфти мікропроєктів (екологічні, ІТ, соціальні), найкращі з яких офіційно включаються до драфту місцевої Стратегії розвитку.
Системне рішення (1-3 роки)	1. Запровадження місцевого фонду підтримки молодіжних інновацій. Створити в бюджеті громади окрему програму (яка може наповнюватися донорськими коштами), що надаватиме мікрогранти виключно на екологічні ініціативи, розвиток креативних індустрій та малий бізнес, щоб надати можливість молоді на практиці трансформувати індустріальний бренд.
Відповідальні	ОДА (координатор), молодіжні ради та студентські спільноти (інформування, участь у заходах), медіа регіону (поширення Профілів громад), бізнес-асоціації роботодавців, міжнародні партнери (фінансування заходів та нових секторів). ОМС (розробка молодіжних профілів громад).

06. ПРАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

ІНСТРУМЕНТ №1. КОМУНІКАЦІЙНІ ШАБЛОНИ ТА ПУБЛІЧНІ МЕСЕДЖІ

Блок 1. Словник взаємодії (Слова-магніти та Слова-табу)

Цей словник перекладає складну аналітику мовою щоденної комунікації. Його мета — зробити публічну комунікацію про відновлення Донеччини зрозумілою для молоді, партнерською, сучасною, без патерналізму та токсичних наративів.

Тема	Що НЕ можна казати (Слова-табу)	Що ТРЕБА казати (Слова-магніт)	Чому це важливо
Фізична та технічна праця	Потрібні робочі руки, не всім бути керівниками, чорнова робота, непрестижна праця.	Високотехнологічна праця, сучасні технології, стабільний дохід.	Молодь відмовляється від фізичної праці саме тому, що сприймає її як низькостатусну.
Повернення в громаду	Негайне повернення всіх додому, повернення назавжди, колишній мешканець, коли вже повернетесь.	Життя на два міста, резидент відновлення, вахтовий метод.	Вахтовий метод є реалістичною моделлю, що знімає тиск нереалістичних очікувань. Мова має легітимізувати статус як повноцінний і офіційний, а не перехідний чи недостатній.
Дозвілля та емоції	Веселитися на кістках, зараз не на часі	Простори легітимного дозвілля/ відновлення, зони нового життя, активне культурно-масове дозвілля, право на повноцінне життя	Молодь переживає внутрішній конфлікт і потребує відновлення прав на дозвілля без ризику суспільного та особистісного осуду. Рішенням є не заперечення дозвілля, а чітке зонування територій і залучення молоді до кураторства пам'яті, що знімає тягар провини.
Бренд і майбутнє регіону	Відбудуємо все, як було	Зелене відновлення, молодіжні інновації, новий бренд Донеччини, ми будуємо нову Донеччину разом із вами	Молодь вимагає нових сенсів та конкретних можливостей.

Тема	Що НЕ можна казати (Слова-табу)	Що ТРЕБА казати (Слова-магніт)	Чому це важливо
Економіка та підтримка	Ми вас забезпечимо, держава гарантує всім роботу, соціальна опіка	Ринкові стимули, економічна свобода, гранти на власну справу, чесні умови конкуренції	Це дозволить молодим людям бути суб'єктивними та реальними агентами змін.
Молодь ВПО загалом	Постраждали, жертви війни	Суб'єктність, носії досвіду, соціальний капітал громади, амбасадори Донеччини.	У кожному напрямку матриці молода людина — це активний діяч, фасилітатор діалогу, медіатор, куратор пам'яті, автор мікропроєктів.
Молодіжні центри та ради	Гурток, дозвілєвий заклад, проєктні команди, організатори заходів.	Соціальна інфраструктура та осередок регіональної експертизи, партнер у прийнятті рішень, голос молоді регіону/громади.	У кожному з п'яти напрямків матриці молодіжні ради є співавторами рішень.

Блок 2. Ключові меседжі

Повідомлення нижче можна адаптувати під формат (пост, виступ, лист), але емоційне забарвлення, аргументи й тон варто зберігати незмінними.

Ви не колишні жителі нашої громади, ви ті, чий голос і досвід критично важливі для нашого спільного майбутнього. Ми активно розбудовуємо мережу регіональних резиденцій ідентичності у приймаючих громадах, щоб зберегти наш соціокультурний код Донеччини та надати вам дієві інструменти для постійної участі у вирішенні питань громади. Відстань не скасовує вашої приналежності та вашого впливу.

Ми не обіцяємо швидкого повернення, бо безпека залишається пріоритетом, і чесність важливіша за заспокійливі слова. Але ми вже зараз закладаємо основу для того, щоб зв'язок із громадою не залежав від відстані. Ваша експертиза, досвід та ідеї потрібні нам для відбудови вже сьогодні.

Блок 3. Шаблон-конструктор публічного звернення / допису

Комунікаційна рамка для анонсування старту нового проєкту відновлення. Чотири кроки в строгому порядку. Пропуск кроку або стрибок одразу до заклику — це найчастіша причина, чому звернення сприймається як черговий бюрократичний наказ, а не партнерська пропозиція.

Крок 1 Емпатія (відкриття)

Мета — показати, що ви розумієте емоційний стан аудиторії, перш ніж говорити про плани.

Конструктор фрази. *«Ми знаємо, що [конкретний біль / тривога / втома], і це нормально відчувати [емоція]...»*

Приклад. *«Ми знаємо, що для багатьох розмова про відбудову зараз звучить далеко від щоденних тривог за безпеку рідних. Це нормально не мати сил думати на 5 років вперед».*

Чого уникати. Одразу починати з цифр бюджету чи назви проєкту; узагальнені фрази на кшталт «всі ми пережили» без конкретики чи розмиті формулювання з фіксацією часових рамок планування.

Крок 2. Визнання проблеми (без прикрашання)

Мета — чесно назвати проблему, яку вирішує проєкт без бюрократичного жаргону.

Конструктор фрази. *«Ми бачимо, що [конкретна проблема з матриці], і поки немає [чого не вистачає]».*

Приклад. *Ми бачимо реальну картину, що молодь вимагає нових сенсів і зеленого відновлення. Водночас ми розуміємо, що нам бракує сучасних платформ, де ці екологічні чи креативні ідеї могли б отримати реальну фінансову та інституційну підтримку»*

Чого уникати. Применшувати проблему, говорити про «деякі труднощі»; видавати проблему за вже вирішену.

Крок 3. Запрошення до спільного рішення (партисипація та субєктність)

Мета — показати, що рішення сформовано не зверху, а молодь і громада є співавторами.

Конструктор фрази. *«Тому ми пропонуємо розробити це рішення разом [конкретний формат участі]».*

Приклад: *«Тому ми запускаємо ідеатон, де саме молодіжні команди формують перші мікропроєкти для Стратегії розвитку громади».*

Чого уникати. Фраз на кшталт «ми вже вирішили за вас, тепер повідомляємо»; формальні запрошення на громадські слухання без реального впливу на підсумкове рішення.

Крок 4. Чіткий заклик до дії

Мета — дати один зрозумілий, конкретний крок без розмитості.

Конструктор фрази. *«Що можна зробити вже сьогодні, це [дія] до [дата/термін] за посиланням/контактом [...]».*

Приклад. *«Заповніть форму до 30 числа, посилання в описі. Кожна заповнена форма — це дані, які ми використовуємо для розвитку громади».*

Чого уникати. Кілька закликів одночасно; розмиті заклики типу «слідкуйте за новинами».

ІНСТРУМЕНТ №2. ЧЕК-ЛИСТ ГОТОВНОСТІ ГРОМАДИ

Вступ та інструкція

Цей чек-лист допомагає громадам швидко перевірити, чи готові вони працювати з молоддю просто зараз, як дистанційно, так і наживо. Ми створили його для швидкого аудиту, щоб побачити, що вже працює, а що існує лише на папері. Цей інструмент зручно використовувати як для внутрішнього самоаналізу, так і для спільного оцінювання під час виїзних інтеграційних зустрічей з переміщеною молоддю у приймаючих містах.

Як рахувати

- Кожне запитання має три варіанти відповіді: Так (2 бали), У процесі (1 бал), Ні (0 балів).
- Відповідь «Так» зараховується лише тоді, коли індикатор підтверджується документом, посиланням або фактом, який можна зафіксувати. Якщо рішення існує лише на словах — це відповідь «У процесі».
- Підсумок по кожному модулю рахується окремо, а потім додається до загального балу.
- Орієнтовний час заповнення — 15-20 хвилин за умови, що відповідальна особа володіє ситуацією без додаткових консультацій.

Чек-лист має три модулі, що відповідають фактичній траєкторії громади: дистанційна робота з молоддю в евакуації (Модуль А), фізичне повернення та відбудова на деокупованій/фронтирній території (Модуль Б), інституційна спроможність, що є наскрізною умовою для обох сценаріїв (Модуль В). Громада, яка повністю в евакуації, може тимчасово пропустити Модуль Б і не враховувати бали в загальну оцінку, і навпаки.

Як інтерпретувати результат

27-36 балів Високий рівень

Громада має дієві та юридично закріплені механізми роботи з молоддю. Інституційні механізми працюють, є чіткий фокус на людський капітал та партисипацію. Громада спроможна самостійно управляти проєктами розвитку, готова до масштабування рішень та ефективного управління міжнародними інвестиціями.

15-26 балів Базовий рівень

Місцева влада розуміє виклики та частково підтримує зв'язок із молоддю, але інструменти застосовуються точково. Рішення часто існують у ручному режимі, залежать від окремих осіб (бракує інституційної пам'яті) та не мають системного бюджетного фінансування. Громада потребує переходу від швидких до системних рішень.

0-14 балів Критичний рівень

Молодіжна політика існує переважно номінально або повністю заморожена. Зв'язок із переміщеною молоддю епізодичний або втрачений. Рішення не інституціоналізовані, а інструменти залучення не використовуються. Необхідно негайно розпочати з базових кроків: збору даних, картування потреб та відновлення прямого діалогу.

Модуль А. Громада в екзилі (Дистанційна робота)

Оцінка здатності утримувати зв'язок із молоддю під час тимчасової окупації та організовувати її дистанційну участь у житті громади.

№	Індикатор	Так	У процесі	Ні
A1	Чи впроваджено електронний інструмент збору даних серед переміщеної молоді щодо умов, за яких вони готові розглядати тимчасове або вахтове повернення до громади?			
A2	Чи має громада актуальну базу контактів молоді, яка перебуває в евакуації?			
A3	Чи має громада актуалізований реєстр компетенцій, освіти та кар'єрних очікувань переміщеної молоді?			
A4	Чи організовані на постійній основі онлайн та/або офлайн-зустрічі з молоддю громади.			
A5	Чи мають переміщені молоді жителі можливість дистанційно впливати на ухвалення рішень громади через формалізовані механізми участі (інструменти місцевої демократії)?			
A6	Чи проводите ви регулярну роботу з молоддю громади щодо збереження локального соціокультурного коду Донеччини?			
A7	Чи підтримуються (фінансово або організаційно) проєкти з вивчення локальної історії та популяризації культурних символів громади серед молоді в евакуації?			
A8	Чи впроваджуються інструменти неформальної освіти з діалогових практик (інтеграційні ігри, методики картування конфліктів) для молоді в евакуації?			
A9	Чи надаються послуги психологічної підтримки молоді в евакуації через онлайн та/або офлайн канали?			

Модуль Б. Громада після деокупації/Фронтирна громада (Фізичне повернення)

Оцінка інфраструктурної, безпекової та економічної готовності громади до фізичного повернення молоді та молодих фахівців.

№	Індикатор	Так	У процесі	Ні
Б1	Чи проведена інвентаризація земельних ділянок, будівель або приміщень, які можуть використовуватися для тимчасового розміщення молодих фахівців/чинь?			
Б2	Чи включено до місцевого Плану відновлення (або публічних інвестиційних проєктів) проєкти тимчасового житла для молодих фахівців/чинь, що працюватимуть вахтовим методом?			
Б3	Чи проводиться регулярний моніторинг потреб молоді щодо працевлаштування, житла та умов повернення до громади?			
Б4	Чи розроблена та затверджена карта просторового зонування території громади, що чітко відділяє сакральні меморіальні зони від зон активного дозвілля та соціальної активності?			
Б5	Чи залучена молодь до партисипативного планування території громади та затвердження просторової стратегії?			
Б6	Чи діє місцева програма співфінансування навчання молоді за затребуваними технічними/робітничими спеціальностями в обмін на контракт із комунальними підприємствами громади?			
Б7	Чи впроваджено механізм короткострокових стажувань молоді у виробничих та інженерних підрозділах комунального сектору або місцевого бізнесу?			
Б8	Чи функціонує безпечний молодіжний простір або багатофункціональний центр для навчання, комунікації та громадської активності молоді?			
Б9	Чи залучена молодь безпосередньо до процесу меморіалізації у громаді?			

Модуль В. Інституційна спроможність та партисипація

Цей модуль перевіряє наявність сталих та юридично закріплених інструментів впливу молоді на рішення громади.

№	Індикатор	Так	У процесі	Ні
B1	Чи створена та реально функціонує молодіжна рада громади із забезпеченням повноцінної дистанційної участі молоді, яка перебуває в евакуації?			
B2	Чи подає молодіжна рада формалізований звіт-пропозицію щодо фінансування підтримки зайнятості та задоволення потреб молоді на ринку праці?			
B3	Чи проводилися у громаді заходи, за результатами яких створено перелік ідей/проектів молоді, які включені до Стратегії розвитку громади?			
B4	Чи передбачені в місцевому бюджеті окремі видатки на креативні бізнес-ініціативи та проекти підтримки молодіжного підприємництва?			
B5	Чи запроваджено регулярну (щорічну) практику анонімного опитування молоді громади для моніторингу рівня соціальної згуртованості та відчуття приналежності до громади?			
B6	Чи наявні в громаді фахівці/ молодіжні працівники, які пройшли спеціалізоване навчання з фасилітації та картування конфліктів для роботи з викликами соціальної напруженості?			
B7	Чи закріплені у статуті громади, положеннях або інших локальних актах процедури залучення молоді до консультацій та прийняття рішень?			
B8	Чи залучається молодь до розробки стратегічних документів громади (Стратегія розвитку, План відновлення, програми соціально-економічного розвитку тощо)?			
B9	Чи розроблено «Молодіжний профіль громади» як публічний документ із чесним описом поточних викликів та переліком потенційних кар'єрних можливостей в громаді?			

ІНСТРУМЕНТ №3: ШАБЛОН ДЛЯ РОЗРОБКИ МОЛОДІЖНИХ ПРОЄКТІВ

Блок 1. Інструкція з використання

Цей шаблон — конструктор для швидкого брейнштормінгу та перетворення ідей на структуровані концепції для грантових заявок.

Як працювати з шаблоном

- Зберіть команду з 3-5 осіб, зокрема лідерів/ок молодіжних спільнот.
- Виберіть одну конкретну проблему з Матриці рішень, яку хочете вирішити.
- Послідовно заповніть 9 блоків на одній сторінці за 60-90 хвилин.
- Обговоріть дискусійні моменти та спільно узгодьте відповіді.

На виході ви отримаєте чітку концепцію проєкту, яка стане основою для написання грантової заявки.

Блок 2. Структура шаблону (9 ключових питань)

1. Проблема

Яку конкретну проблему ми вирішуємо? Чому ця проблема є критичною саме зараз?

2. Цільова аудиторія

Для кого саме ми це робимо?

Переміщена молодь, молодіжні працівники, фахівці технічних спеціальностей. Визначте вік, актуальний статус, ключові виклики та місце перебування

3. Рішення / дія

Що конкретно ми створимо або проведемо? Це швидке рішення (до 6 місяців) чи старт системного процесу?

4. Партнери та стейкхолдери

Хто нам потрібен для успішної реалізації? Якою буде роль ОМС, ВА, локального бізнесу, закладів освіти, дружніх ГО чи інших спільнот? Кого ми залучаємо як партнера/ів?

5. Унікальна цінність

Чому це важливо саме зараз? Чому цей проєкт заїде цільовій аудиторії? Яку унікальну цінність пропонує ваш проєкт?

6. Канал комунікації

Як молодь дізнається про наш проєкт? Які формати повідомлень та платформи спрацюють найкраще? Хто впливає на молодіжну думку у вашій громаді? Які мова й тон спілкування будуть ефективними?

7. Необхідні ресурси / бюджет

Що або хто нам треба для запуску?

Приміщення, експерти (ментори, тренери), техніка. Яка залежність від донорського фінансування? Які локальні ресурси можна залучити (волонтери, бізнес)?

8. Ризики та бар'єри

Що може піти не так? Низька явка молоді, безпекові обмеження, емоційне вигорання аудиторії. Як ми це попередимо або мінімізуємо?

9. Індикатори успіху

Як ми зрозуміємо, що проєкт вдався? Які якісні зміни в поведінці чи навичках та конкретні кількісні метрики змінилися?

Блок 3. Приклад заповнення шаблону

Цей приклад базується на Напрямку 1 зі Стратегічної матриці рішень.

ПРОБЛЕМА	Молодь ідентифікує себе переважно з управлінськими ролями та відкидає фізичну працю, через що виникає дефіцит кваліфікованих робітників. Також відсутня єдина комунікаційна стратегія щодо кар'єрних стимулів.
ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ	Переміщена молодь з конкретної громади (наприклад, з Дружківської громади), яка має запит на менторство, профорієнтацію та збереження соціальних зв'язків з рідним містом.
РІШЕННЯ / ДІЯ	Організація щомісячних дружніх зустрічей (онлайн та/або офлайн) за участю підприємців, освітян та технічних фахівців із числа переміщених осіб.
ПАРТНЕРИ ТА СТЕЙКХОЛДЕРИ	Військова адміністрація (для локальної реалізації), обласна молодіжна рада (для комунікації), представники релокованого бізнесу, переміщені місцеві громадські організації.
УНІКАЛЬНА ЦІННІСТЬ	Заходи поширюють реальні знання та досвід, а також формують живу мережу переміщеної молоді з конкретної громади, створюючи безпечний простір «свої для своїх».
КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ	Telegram-канали ВА та хабів ВПО, Інстаграм та/або Тік-Ток сторінки місцевих молодіжних ініціатив.
НЕОБХІДНІ РЕСУРСИ / БЮДЖЕТ	Оренда коворкінгів у приймаючих громадах або приміщень хабів підтримки ВПО для офлайн-формату, кава-паузи, компенсація логістичних витрат для запрошених спікерів (фахівців-земляків), мінімальний бюджет на SMM.
РИЗИКИ ТА БАР'ЄРИ	Ризик №1: Низька залученість молоді через втому від онлайн-заходів та розсіяність по різних регіонах. Рішення: Залучення яскравих неформальних спікерів із практичним досвідом, комбінування онлайн-включень із живими зустрічами у містах з найбільшою концентрацією ВПО з нашої громади.
ІНДИКАТОРИ УСПІХУ	Кількісні: проведено 6 зустрічей за півроку; залучено не менше 100 унікальних учасників/ниць; створено 1 чат спільноту учасників/ниць. Якісні: учасники/ниці чіткіше розуміють перспективи технічних професій на ринку праці країни; сформовано стійку мережу контактів між молоддю та фахівцями-земляками.

ПОРАДА ДЛЯ ГРОМАД

Якщо у вас немає часу на повноцінну 90-хвилинну сесію, використовуйте шаблон поступово. На першому засіданні заповніть блоки 1-3 (проблема, аудиторія, рішення). На другому — 4-6 (партнери, цінність, комунікація). На третьому — 7-9 (ресурси, ризики, індикатори). Це дозволить краще осмислити проєкт та залучити все більше думок з вашої команди.